

[B] **VAN ZOMBIE-BV TOT GROTE EUROPESE INTELLECTUEEL. EEN BIOGRAFIE VAN JAN FRANS WILLEMS**

Jan Frans Willems behoort tot een onfortuinlijke historische categorie: de “zombie-BV”, waarbij BV staat voor Bekende Vlaming. Een *celebrity* dus, en dat is – de definitie is bekend – iemand *who is famous for being famous*. We weten niet precies wat ze eigenlijk zijn of wat ze doen, maar hun faam houdt zichzelf in stand als een *brand name*, herkenbare achtergrondruis. Bij Jean-Marie Pfaff herinneren we ons nog vagelijk dat deze BV ooit een doelman van het Belgische voetbalelftal was. Maar van de zombie-BV is alleen de klank van de naam overgebleven, en een vage herkenning dat we die naam vaker hebben gehoord en dat de man kennelijk Belangrijk was. Maar waarom, dat mag de duivel weten.

Zo ook bij Willems. Een monument in Gent voor de Vlaamse schouwburg, straten die naar hem zijn vernoemd, een fonds dat zijn naam draagt, en misschien de formule “De vader van de Vlaamse Beweging” – zoveel is bekend, maar meer dan dat is volslagen onbekend. De aura is die van een grijze muis. De naam Willems is niet echt van het kaliber Gezelle of Conscience. Op zijn portret, gezeten achter een schrijftafel, oogt hij als een stoffige kamergeleerde; en qua fysiognomie lijkt hij op de sullig-zelfgenoegzame titelheld van Charlens Dickens’ *The Pickwick Papers*.

Daarmee wordt deze kardinaal belangrijke, veelzijdige historische figuur groot onrecht aangedaan. Nederlanders maar ook – zij het in mindere mate – Vlamingen hebben een merkwaardige onderschatting voor de cultuurdragers en actoren van de eerste helft van de negentiende eeuw, die voor ons geldt als een duf, gezapig biedermeier-intermezzo, een middagdutje tussen Napoleon en de opkomende sociale bewegingen.

Onder neerlandici en historici heerst inmiddels een grotere waardering voor de cultuurdragers van deze generatie; maar hun vakkennis vindt relatief weinig verspreiding in bredere kring, waar in de concurrentie om de publieksbelangstelling de kleurrijkere of sensationelere eeuwen (Middeleeuwen, Opstand, Barok, Wereldoorlogen) de toon zetten.

Het is de grote verdienste van Ludo Stynen om met deze biografie de figuur van Willems, zoals dat heet, te “positioneren”. Als er één boek geschikt moet zijn om hem in de publieke perceptie van zombie-BV terug tot belangwekkende historische persoonlijkheid te maken – waard om met Conscience en Gezelle in één adem te worden genoemd – dan is het wel deze biografie, gedegen van bronnenkennis en prettig leesbaar tegelijk.

De levensdata in het kort: Willems was geboren in 1793 in Boechout, en stierf in 1846 in Antwerpen. In zijn korte leven maakte hij talrijke *regime changes* mee: van de Franse tijd, via Napoleon, naar het Verenigd Koninkrijk van Willem I en ten slotte het nieuwe België. De breuklijnen van 1815 en 1830 markeren ook zijn ontwikkeling: in de slotjaren van de Franse tijd ontwikkelt hij als adolescent een romantisch-filologisch enthousiasme voor de Vlaamse moedertaal, en in de jaren na 1815 wordt hij als onderdaan van Willem I een toegewijd Algemeen-Nederlander. De afscheiding van 1830 ziet dat Algemeen-Nederlandse project stranden en dwingt Willems tot een heroverweging van zijn Nederlandse taalpatriottisme in de nieuwe, Belgische context.

Dat alles doet hij als amateur-letterkundige met een vaste aanstelling als ambtenaar (“ontvanger der registratie” in Antwerpen). In die functie wordt hij in 1821 benoemd en in 1835 herbenoemd (nadat het nieuwe Belgische bewind hem in 1831 had overgeplaatst naar Eeklo). In zijn vrije tijd schrijft hij verdedigingsproza ten behoeve van de Nederlandse taal; draait mee in letterkundige verenigingen (die de overgang markeren van oude stedelijke rederijderskamers naar de nieuwe culturele genootschappelijkheid); redigeert hij een tijdschrift; en editeert hij oude teksten zoals, eerst en vooral, het verhaal van Reinaert de Vos, dat hij rond 1835 lanceert als kroonjuweel van de Nederlandstalige literatuur.

Inderdaad, een kamergeleerde. Zijn filologische werk wordt beloond met een Leuvens doctoraat en met selecte academieliidmaatschappen; maar zijn belang reikt verder. Hij is het die in een spellingoorlog rond 1840 weet te bewerkstelligen dat Vlaanderen geen particularistische, anti-Nederlandse koers gaat varen op het gebied van de orthografie; en hij is het die met edities van oude Vlaamse liederen

een in vergetelheid geraakt corpus aan een modern publiek weet door te geven, van ‘Klein, klein kleutertje’ tot ‘Kere weerom, reuze reuze’. (Ook ‘Zeg kwezelken wilde gij dansen’ wordt hiertoe gerekend – ik signaleer *en passant* dat Hildebrand een variant van dit lied citeert in zijn ‘De Familie Stastok’, een kleine tien jaar vóór Willems’ editie; kennelijk was dit lied toen ook in Holland nog populair gangbaar. Dat werpt trouwens een interessant strijklicht op Stynens relaas over de internationale netwerken die Willems voor zijn volksliedverzamelwerk activeerde, van Frans-Vlaanderen tot Holland en Duitsland, en waarin ook een brief werd uitgewisseld met Nicolaas Beets, alias Hildebrand.)

Volksliederen, tijdschriftredactie, spellingkwesaties, taalpolitiek, edities van middeleeuwse teksten én literair werk, zoals gelegenheidsgedichten en een heus toneelstuk, over Quinten Massijs: Willems was van vele markten thuis. In dat opzicht was hij een typisch voorbeeld van de letterkundige van zijn tijd, die zich bezighield met *vernaculaire* cultuuruitingen: alle tekstuele media waarin een volk zijn nationale cultuur uitte, in talen anders dan de metropolitaanse *linguae francae* zoals Latijn of Frans. Het Europese

Jan Frans Willems, Foto Collectie Letterenhuis Antwerpen.

prototype was Jacob Grimm – sprookjesverzamelaar maar ook aanzwengelaar van het grote Duitse woordenboek, schrijver van een grammatica van de Germaanse talen en een geschiedenis van de Duitse dialecten, van een Germaanse mythologie en van Duitse volkslegenden, en politiek-nationalistisch pleitbezorger van de Duitse cultuur in een nog niet verenigd Duitsland.

Grimm en Willems leerden elkaar pas laat kennen: hun edities van de Duitse *Reinhard Fuchs* en de Nederlandse *Reinaert* verschenen haast gelijktijdig, en dat leidde tot wederzijdse waardering. De beoogde samenwerking werd door Willems ontijdige dood gefnuikt, maar leidde wel tot een intensieve preoccupatie van Duitse filologen met de Vlaamse volkstaal, volkscultuur en letterkunde. Met name Hoffmann von Fallersleben, die Willems in Gent ging opzoeken met de toen net geopende spoorweg, zou een belangrijke verbindingsman worden tussen Vlaanderen en de Germaanse Filologie, en tussen de Vlaamse Beweging en het Duitse nationalisme – ook dat.

Was Willems een nationalist? Was de vader van de Vlaamse Beweging zelf een representant van die beweging, behoorde de BV tot de VB? De vraag is ietwat anachronistisch. Zoals Stynen overtuigend demonstreert, wortelt Willems in het taalpatriottisme van de late Verlichting, en zoekt hij opportunistisch naar een maatschappelijke acceptatie van de Nederlandse taal in het politieke stelsel van het moment. Nadat hij in de jaren 1830 een tijdlang heeft volhard in beteuterd orangisme, wordt hij een boegbeeld van de Vlaamse cultuur- en literatuurgeschiedenis in het nieuwe België, lid van wetenschappelijke regeringscommissies waarvoor hij middeleeuwse teksten editeert. Daardoor slaat hij een brug van de taalpolitieke geschriften van Verlooy uit de jaren 1780 naar het “De taal is gans het volk”-denken dat in de jaren 1840 opkomt. Zijn werk vormt de inspiratie voor de Vlaamse ijveraars van na 1840, die echter meer dan bij Willems het geval was op sleptouw worden genomen door een Duits *Vormärz*-nationalisme, en die taal eerder als een publiek-politiek twistpunt zien dan als een sociaal-cultureel communicatiemedium.

Stynens biografie plaatst, zoals ik in bovenstaande samenvatting heb gesuggereerd, Willems op het kruispunt van historische, transgenerationale lijnen,

de politieke context van de Zuidelijke Nederlanden en België, en de internationale wetenschappelijke context van de romantische volks- en letterkunde van de jaren 1810-1850. Op het snijpunt van die drie dimensies neemt Willems een sleutelpositie in, en die wordt door Stynen voorbeeldig in kaart gebracht.

Voor een biograaf was het leuk geweest als Willems bovendien een kleurrijker persoonlijkheid was geweest, met stormachtige romances, bittere vijandschappen, catastrofale incidenten. Dat is niet het geval. We krijgen een proeve van zijn (verrassend erotische) minnellyriek en leven met hem mee als hij na 1830 wordt overgeplaatst naar Eeklo – iets wat hijzelf, en alle biografen sindsdien, betitelt als een “ballingschap”. Maar de minnellyriek mondt uit in een deugdzaam huwelijk, en vijf jaren Eeklo zijn toch niet vergelijkbaar met de verbanning van Poolse intellectuelen naar Siberië, in 1830, of de Osmaanse vervolging van Macedonische volksliedverzamelaars. Op de politieke Schaal van Richter van het Europees romantisch nationalisme zijn dit soort turbulenties weinig sensationeel. Willems was geen Chopin, geen Poesjkin; de biografie is dan ook eerder een intellectuele en institutionele dan een emotionele. Maar dat neemt niet weg dat het beeld prijst van een persoon die zowel collegiale vriendschappen als assertieve controverses in stand kon houden, die te midden van politieke wisselingen met een mengeling van flexibel opportunisme, trouwe toewijding en wetenschappelijk vakmanschap vasthield aan een cultureel ideaal, en daarmee tot de groten behoort van de Europese intellectuele geschiedenis van de negentiende eeuw. Willems was een groot man, en Stynen heeft hem met deze voortreffelijke biografie op waardige wijze aan het moderne publiek gepresenteerd.

JOEP LEERSSEN

LUDO STYNEN, *Jan Frans Willems. Vader van de Vlaamse Beweging*, De Bezige Bij Antwerpen, 2012, 508 p.
